

RODNI ASPEKTI JAVNOG GRADSKOG PROSTORA (na primeru analize naziva beogradskih ulica)

„Ostalo je da se napiše čitava jedna istorija na osnovu prostora – koja bi u isto vreme bila i istorija moći... Od velikih geo-političkih strategija, do malih taktika u lokalnom okruženju.”

M.Fuko: Moć i znanje

Gender aspects of public urban space (analysis of the names of Belgrade streets)

ABSTRACT The street city network and the street names represent structural public symbolic system which is characterized by readability. This readability gives identity; the city is clearly divided in significant and less significant zones used for different purposes with different levels of communicativity. It is explicitly connected with public memory evocation– with collective memory and the state ideology. Having that in mind, the names of streets in Belgrade given by female names will be analyzed. It is analyzed how it is in structural manner the street network in Belgrade on symbolic level (through the names of streets and their distribution in the street network structure) expresses gender based distribution of power in the public space– using relation between the center and periphery in certain municipalities and the city as a whole. Investigating different city zones, it can be showed “rationalization of political domination” – the parts of the city where the residencies of foreign countries, embassies and consulates are situated, representative and private, as well as zones which belong to different social stratum – higher and lower layers, which are also the zones of different communicative capacity (determined by the structure of street network). This analysis clearly points out on distinctive, even though implicitly inherited difference in power distribution and gender based standings in social organization of the space. Streets which got the name by women are very few and they occupy marginal positions in the street network structure – they are mostly peripheral, smaller streets, which are in high percent dead end streets. In the same time, the dynamics of the change of the street names in the last decade is not in favor of the names from National Liberation Army (NOB). Street name change affirms historical females characters from XIX century, expressing on the direct way the ideological change and the need of classes and stratum which tend to establish their

1 wu.wei@sezampro.rs

social position today and their influence on the changing the view on history in order to consolidate their own legitimization.

KEY WORDS *sociology of the space, street network as structural public symbolic system, gender based power distribution, the street names in Belgrade by female names*

APSTRAKT *Ulična mreža grada i nazivi ulica predstavljaju strukturalni javni simbolički sistem koji karakteriše čitljivost. Ona gradu daje identitet, jasno je podeljena u značajnije i manje značajne zone različite namene i stepena komunikativnosti i eksplicitno je povezana sa javnim evociranjem memorije – sa kolektivnim sećanjem i državnom ideologijom. Polazeći od toga, ovde su analizirani nazivi ulica u Beogradu dobijeni po imenima žena. Analizirano je kako u strukturalnom smislu ulična mreža Beograda na simboličkoj ravni (kroz nazive ulica i njihovu distribuciju u strukturi ulične mreže) izražava rodnu raspodelu moći u javnom prostoru – kroz odnos centra i periferije opština i grada u celini, kroz analizu različitih gradskih zona kroz koje se može pratiti „racionalizacija političke dominacije” – delovi grada u kojem su locirane rezidencije stranih zemalja, ambasade i konzulati reprezentativne i privatne, kao i zona koje pripadaju različitim socijalnim stratimima – višim i nižim slojevima, kao i kroz analizu zona različitog komunikativnog kapaciteta (određenih strukturom ulične mreže). Ova analiza jasno ukazuje na distinktivne, mada implicitno ugrađene razlike u distribuciji moći i ugleda u socijalnoj organizaciji prostora na rodnoj osnovi. Ulica koje su dobile imena po ženama ima veoma malo i zauzimaju marginalne položaje u strukturi ulične mreže – to su mahom periferne, manje ulice, koje su u znatnom procentu čak slepe. Istovremeno, dinamika promena naziva ulica u poslednjoj deceniji vodila je defavorizovanju imena iz NOB-a i afirmisanju istorijskih likova žena iz XIX veka, izražavajući kroz to na direktan način promenu ideologije i potrebu klasa i slojeva koji danas nastoje da učvrste svoj društveni položaj i uticaj za promenom slike o istoriji u funkciji sopstvenog legitimizovanja.*

KLJUČNE REČI *sociologija prostora, ulična mreža kao strukturalni javni simbolički sistem, distribucija moći na rodnoj osnovi, nazivi ulica u Beogradu po imenima žena*

Kontrola društvenog prostora je jedan od najvažnijih mehanizama uspostavljanja vlasti. Obnova britanskog parlamenta u duhu srednjovekovne gotičke arhitekture, sprovedena krajem XIX veka, predstavljala je podjednako ponovljeno političko zaposedanje vremena, kao i prostora, kao što je i osvajanje Bastilje (u kojoj je bilo u tom momentu svega sedam-osam zatvorenika) predstavljalo simbolično preuzimanje zakona i prava na vršenje nasilja „u ruke naroda”; protestni marš sifražetkinja tokom Blatnjavog marša² sastojao se u

2 „Blatnjavi marš” organizovala je 1907. godine Nacionalna unija ženskih sifražetkih društava u Londonu okupivši više od 3000 žena koje su u znak protesta izašle na ulice zahtevajući dobijanje prava glasa, nakon što uobičajene metode lobiranja nisu dale nikakve rezultate. Posle ovog marša, 1910. organizovane su takođe velike, mada ne toliko masovne demonstracije nazvane kasnije „Crni petak”, kada su policajci i muškarci koji su se tada našli na ulicama Londona i fizički, pa čak i seksualno napadali žene, zbog opšteg uverenja i zakonskog okvira koji je podrazumevao da ženama nije mesto na ulici, već u kući i privatnom prostoru.

ženskom osvajanju javnih mesta i ulica Londona rezervisanih za muškarce. U svim ovim primerima, uspostavljanje kontrole nad društvenim prostorom vršilo je funkciju redistribucije, proširenja ili održanja moći u društvu. Politička ideja prostora koja je iza takvih poteza stajala mogla je biti ideja Imperije, kao u slučaju Velike Britanije i izražavati globalne geopolitičke strategije Komonvelta, a mogla se sastojati i u taktičkim lokalnim upadima u zabranjeni javni prostor, kao što je slučaj sa Blatnjavim maršem ili Crnim petkom.

Ništa manje nego javi prostor, ni privatni prostor nije izuzet od osvajanja vlasti. Tako Daphne Spain (Spain, 1992) navodi čitav niz primera iz različitih tradicionalnih kultura koji mogu poslužiti kao ilustracija za socijalnu segregaciju prostora na rodnoj osnovi u strukturi podele privatnog prostora. Bilo da je reč o mongolskom geru, tradicionalnoj muslimanskoj porodičnoj kući ili o tuareškom šatoru, ali ništa manje ni viktorijanskom domu, izvesno je da je rasporedom i strukturom prostora simultano uređivana socijalna izolovanost žena i uspostavljan pre svega seksualni, a zatim i svaki drugi nadzor nad njima.

Od makro-socijalnog do mikro-socijalnog nivoa vezanog za najintimnije privatno okruženje, organizacija socijalnog prostora reflektuje i istovremeno uspostavlja odnose moći u društvu, kako na simboličnom nivou, tako i kroz posebne prostorne režime koji privileguju ili podvlašćuju ljude na osnovu rase, klase, roda i kulturnih ili nekih drugih svojstava. Najekstremniji vid ovakve organizacije predstavlja režim prostorne segregacije (kao što su apartheid, sabirni logori, slemovi, getoi, zatvori, javne kuće, karantini, ludnice itd.) kojima se efikasno onemogućuje i zabranjuje određenim društvenim kategorijama ili grupama pristup javnim mestima moći (ili uopšte javnim mestima), a istovremeno efikasno omogućuje nadzor nad njima, što uključuje i kontrolu njihovog privatnog prostora i mogućnost vršenja nasilja nad njima ili širenje internog nasilja bez javnog nadzora i društvenih sankcija.

Što dalje idemo u prošlost, rodni odnosi moći vidljiviji su u društvenoj organizaciji prostora i u većoj meri imaju oblik rodne segregacije. Proces modernizacije i uspostavljanja veće participacije žena u društvu i njihove ravnopravnosti bitno je povezan za razbijanjem ovog sistema. U suštini, on se tokom celog XIX veka pokazao veoma otpornim. Jedan od najilustrativnijih primera svakako predstavlja (u primeru već navedeno) uporno nastojanje britanskih sifražetkinja da uđu u parlament tokom druge polovine XIX veka. Kako korišćenje legalnih metoda i pronalaženje predstavnika u parlamentu nije urodilo plodom, sifražetkinje su izašle na ulice i u protestnim marševima su počele da osvajaju javni prostor. Kasnije, formiranjem radikalnog sifražetskog pokreta, „vandalističko” uništavanje i narušavanje standardne političke i kulturne simbolike javnog prostora (uništavanje zelenila u parkovima, „skrnavljenje” crkava, akcije narušavanja simboličkog integriteta najreprezentativnijih mesta u Londonu, kao što je zgrada parlamenta, organizovanjem protesta i bučnih javnih predstava ispred njih), preraslo je u osnovni i samoutemeljujući aktpolitičke emancipacije žena.

Na kraju, prodor u javni prostor nisu izvojevali ni radikalni feministički pokreti ni legalne parlamentarne inicijative, već ga je doneo I svetski rat, kada su žene srednje klase, iz svojih prividno zaštićenih viktorijanskih domova i ideologije ženske krhkosti i nepodobnosti za javni život (Domosh, Seager, 2001) gurnute direktno na ratišta, u fabrike oružja i u bolnice prepune ranjenika da dokažu svoje

pravo da postanu politički subjekti u društvu, bez čega ne bi bio prepoznat njihov značajan doprinos društvu i njihova sposobnost da predstavljaju same sebe.

Usled ove kompromisne politike (koja je dozvolila ženama ograničen pristup mestima moći, ali je pri tom najvećim delom bazirana na neupitnom zadržavanju „prirodnih” granica između žena i muškaraca; privatni život je u tom kontekstu postao glavno mesto reprodukcije tradicionalističkih rodni obrazaca), veoma dugo i nakon sticanja prava glasa žena, sistem vlasti i institucionalnih, kao i neformalnih mreža kojima se regulišu društveni odnosi razvijao se tako da zapravo održi društvo u nasleđenim relacijama moći. Oblici porodičnog života, sistem obrazovanja, vojska, ekonomija, religija, i pravni sistem nisu niti odjednom niti radikalno promenjeni, već postepeno i najčešće implicitno zadržavajući asimetrične rodne odnose moći, koji se održavaju sve do danas i reflektuju se i prevode i u načine socijalne organizacije prostora, pri čemu prostor može da posluži kao *camera obscura* socijalnih procesa – dostupnosti, participacije i distribucije znanja, bogatstva, vrednosti i autoriteta u društvu.

Sledeće dve fotografije mogu poslužiti kao ilustracije eksplicitnog i implicitnog uređivanja socijalnog prostora kao produktivnog/neproduktivnog, centralnog/perifernog, pristupačnog/nepristupačnog (ekskluzivnog), kao i uspostavljanja posebnih socijalnih barijera i ovlašćenih „čuvara prostora” u njemu (Domosh, Seager, 2001). Jedno je fotografija unutrašnjosti aviona, a drugo fotografija unutrašnjosti hrišćanske crkve.

Slika 1. Primeri organizacije socijalnog prostora – unutrašnjost aviona i unutrašnjost crkve

Organizacija crkvenog prostora eksplicitno je ustanovljena na rodnoj osnovi i predstavlja oblik rodne segregacije pomoću koje je ženama zabranjen pristup ekskluzivnim mestima autoriteta (oltaru), a njihova distribucija u prostoru omogućuje im samo pasivnu socijalnu participaciju, izloženost nadzoru i nepristupačnost izvorima znanja baziranog na dogmi. Crkva ima svoje prostorne barijere (u pravoslavnoj crkvi, prolaznost od priparte preko naosa do oltara) kojima se ova segregacija uspostavlja i čuvare prostora koji definišu hijerarhijske odnose moći i načine ponašanja u crkvi na rodnoj osnovi.

Za razliku od crkve, u avionu više ne postoji eksplicitna rodna organizacija prostora. Međutim, on je u podjednako meri refleksija socijalnih procesa koji počivaju na jasnoj distribuciji rodni uloga, mada ona danas počiva na implicitnim pravilima. Eksplicitna zabrana više ne postoji, ali je realna dostupnost avionske kabine kao „oltara” aviona za pristup ženama definisana nizom barijera – određenih dostupnošću obrazovanja, prisustvom socijalnih

predrasuda i praktično-tehničkom organizacijom prostora koja je zamenila ritualno-dogmatsku unutar crkve i koja je u pogledu rodne raspodele uloga zapravo slična. Danas je ženama retko gde eksplicitno zabranjen pristup, ali je njihova prisutnost i simbolička vrednost različitih polja socijalnog prostora u kome se one pojavljuju i koji označavaju različita, što će se jasno videti i u analizi raspoređenosti ulica koje su imena dobile po ženama u uličnoj mreži Beograda.

Nevidljivost rodne asimetrije proističe iz toga što je moderna buržoaska ideologija zasnovana na ideji o dostupnosti javnog prostora za sve. Klasičnu teorijsku formulaciju ove ideologije predstavlja Habermasov pristup oblikovanju javne sfere (Habermas, 1991), unutar koje je ideja otvorenosti i pristupačnosti javnog prostora od centralne važnosti u određivanju značenja javnosti uopšte. Međutim, u realnosti, ovaj princip podjednako može da posluži tome da realne razlike u dostupnosti javnog prostora postanu tek nevidljive, kao što omogućuje i otvaranje javnog prostora za sve. „Javna sfera (bi trebalo) da bude mesto na kome učesnici ostavljaju po strani razlike do kojih je došlo rođenjem ili srećnim okolnostima i u kome bi trebalo da razgovaraju jedan sa drugim ravnopravno, u socijalnom i ekonomskom smislu. ... Međutim, te razlike nisu eliminisane, već stavljene ‘u zagradu’ „... Interakcije u javnoj buržoaskoj sferi određene su posebnim protokolima, stilom i dekorom kojima se marginalizuju određene grupe i onemogućuje im se participacija upravo putem apsorpcije „manje moćnih u lažno ‘mi’ koje predstavlja one moćnije” (Fraser, 1990:64).

Dostupnost javnog prostora u krajnjem ishodu nije homogeno distribuisana – javni prostor je obično podeljen u zone koje karakterišu viši ili niži indeksi segregacije (na osnovu društvenog statusa, demografskih, etničkih ili nekih drugih obeležja (Vujović, Petrović, 2005: 256–7), što ih čini različito dostupnim za različite društvene grupe, omogućavajući im veću ili manju pokretljivost. Teritorijalne zone i niše pri tom i na simboličkoj ravni dobijaju veoma različitu vrednost i značaj.

Referirajući na Habermasa, M. Ryan (1990) čak smatra da se ulazak žena u javni prostor odvijao nasuprot, a ne uporedo (ili sa određenim stepenom zaostajanja) sa razvojem buržoaske javne sfere budući da je buržoaska ideologija povlačila oštre granice između javnog i privatnog života, što je predstavljalo i osnovni metod političke marginalizacije žena³. „Privatno” i „javno”, na kraju

3 Primer koji bi se mogao navesti jeste životna sudbina srpske dobrotvorke Anastazije Nake Spasić, po kojoj je jedna od beogradskih ulica dobila ime. Naka Spasić je bila supruga uglednog beogradskog trgovca Nikole Spasića (to je bio njen drugi brak, nakon smrti prvog muža). Nikola Spasić je bio poznat kao veliki dobrotvor, koji se za znanat deo svojih ulaganja u ovu svrhu odlučio po nagovoru Nake Spasić (đačko sklonište, donacije društvima za slepu i gluvonemu decu, oprema bolnice tokom Balkanskih ratova, velike donacije Crvenom krstu). Početkom I svetskog rata za donacije koje je Nikola Spasić dao vojnicima takođe je velikim delom zaslužna Naka Spasić. „Bio je potreban samo jedan podstrek, samo jedna rečenica: ‘Spasiću, tako ga je uvek oslovljavala, ‘nemaš u vojsci ni sina ni brata, dobro bi bilo da nekako pomogneš tolikim unesrećenim vojnicima.’ U pismu od 24. avgusta 1915. Nikola Spasić piše ministru prosvete i crkvenih poslova: ‘ Na ovom što još uvek živim i što moje imanje opet gledam zahvalan sam prvo Bogu pa iza Boga odmah srpskoj vojsci. Zato hoću srpskoj vojsci da se zahvalim, na našem spasenju i na našoj slavi koju nam je donela, na taj način što odmah predajem svoje imanje u Beogradu na uglu ul. Knez Mihailove br. 37 i Vuka Karadžića kao svoju Zadužbinu, kao svoj prilog Srpskom narodnom invalidskom fondu ‘Sveti Đorđe’. „ Pa ipak, u svom testamentu, Nikola Spasić je svojoj supruzi ostavio samo toliko koliko je bilo potrebno za njen privatni život, lišivši je nasleđa na najveći deo njegove ogromne

krajeva, „nisu tek neposredne oznake društvenih sfera, već kulturne klasifikacije i retorička sredstva. U političkom diskursu, to su moćni termini koji se često upotrebljavaju kako bi se nečiji interesi, pogledi ili teme vrednovali više od drugih” (Fraser, 1990:64).

Analizirati uličnu mrežu grada i nazive ulica iz ove perspektive naročito je zahvalno, jer ona predstavlja strukturalni javni simbolički sistem koji karakteriše čitljivost, koji gradu daje identitet, o njemu ostavlja javni utisak, unutar koje se jasno mogu razdvojiti centar i periferija, mesta koja su otvorena i relativno zatvorena za javni pristup, koja imaju posebno i naglašeno simboličko značenje i vrednost i koja su „beznačajna”. Nadalje, ona je povezana eksplicitno sa javnim evociranjem memorije i prostor je u kome se oblikuje slika o komunikativnosti grada. Kroz uličnu mrežu grada, može se „gledati vreme” (Levi-Stros) kroz zone gradskog proširenja i izmena tokom različitih razdoblja, kao i izmene ideoloških i kulturnih mapa ugrađenih u njegova simbolička značenja.⁴

U tom smislu je za ovaj rad bio značajan i Hobsbomov koncept izmišljanja tradicije. Izmišljanje tradicije gradi se u istorijskim procesima naglašenih društvenih promena, kada novi sistemi vrednosti nastoje da se utemelje i legitimizuju na istorijskom kontinuitetu, koji je zapravo bio prekinut ili nikada nije ni postojao. Kontinuitet koji se veštački uspostavlja, ili se pak uspostavlja na pruručnom odnosu prema istoriji, obično ima naglašenu instrumentalnu i ideološku vrednost. U ovom slučaju, menjanjem naziva ulica menja se slika o sopstvenoj istoriji i o bazičnim vrednostima i tekovinama društva i legitimizuju različite političke snage i režimi. Izmišljene tradicije pretenduju na trajnost, koja je realno veoma krhka, kako u odnosu na prošlost, tako i s obzirom na perspektive njenog održanja u budućnosti. One u stvarnosti najčešće traju koliko i režimi ili ideologije koje ih uspostavljaju, mada se predstavljaju kao univerzalne i neupitne (Hobsbom, 2001).

Tako je promena režima i zvanične ideologije u Srbiji donela i pokušaje da se uspostavi nov odnos prema istoriji, favorizovanjem ličnosti i događaja koji su prethodili socijalističkom uređenju i koji simbolišu nacionalno jedinstvo i uspon buržoazije. Samo u periodu između 2004. i 2011. svake godine su menjani nazivi ulica, upravo sa takvim ciljem, tako da je potkraj ovog perioda zbog mnogih promena otežano snalaženje i orijentacija u prestonici, te je donesena posebna uredba kojom se nadalje zabranjuje promena naziva ulica.

Cilj analize izložene u ovom tekstu nije, međutim, vezan za dijahronu analizu promena naziva ulica. Cilj je bio da se utvrdi kako u strukturalnom smislu

imovine i zatvorivši joj time pristup javnom životu. Naka Spasić je i pored toga što je voljom svog muža gurnuta u potpunosti u privatnu sferu tadašnjeg srpskog društva, nastavila svoj dobrotvorni rad sa sredstvima koja su joj ostala. Nije više bila u mogućnosti da osnuje ni zadužbinu ni fond ni legat (što je uradio njen suprug za života, zapravo velikim delom pod njenim uticajem), ali je celokupnu svoju imovinu razdelila. Njeno ime je ipak nemoguće naći ni u jednoj od naših enciklopedija, mada predstavlja jednu od najvećih srpskih dobrotvorki u vreme uspona srpske buržoazije u drugoj polovini XIX i početkom XX veka. <http://www.rastko.rs/istorija/zaduzbinari/msofronijevic2003/msofronijevic-naka.html>

4 Koliko ideološki zaokreti mogu biti radikalni, može se ilustrovati na primeru beogradske ulice Alije Alijagića na Petlovom brdu. Alija Alijagić je bio komunistički revolucionar koji je izvršio atentat na nekadašnjeg ministra unutrašnjih poslova u Vladi Kraljevine SHS Milorada Draškovića. 2005, upravo ova ulica preimenovana je u Ulicu Milorada Draškovića, odnosno ubijenog.

ulična mreža Beograda na simboličkoj ravni (kroz nazive ulica u strukturi ulične mreže) izražava rodnu distribuciju moći u javnom prostoru – kroz odnos centra i periferije opština i grada u celini, kroz analizu različitih gradskih zona kroz koje se može pratiti „racionalizacija političke dominacije” – delovi grada u kojem su locirane rezidencije stranih zemalja, ambasade i konzulati, reprezentativne i privatne, kao i zona koje pripadaju različitim socijalnim stratimima – višim i nižim slojevima, kao i kroz analizu zona različitog komunikativnog kapaciteta (određenih strukturom ulične mreže). Na kraju, cilj je bio da se na osnovu naziva ulica po ženama izgradi profil „zaslužne žene” u kulturnom miljeu i zvaničnoj ideologiji Beograda kao prestonice. Osnovno polazište je bilo da se svaka ulica ugrađuje u gradski strukturni i simbolički ulični sistem, tako da se ne može posmatrati nezavisno od njega.

Ulična mreža Beograda i opšti pregled razlika među opštinama

Sistem ulične mreže grada je heterogen i kao takav, on „emituje masu informacija” (Bogdanović, 1994:1), koje same po sebi ne pružaju jednu jedinstvenu i konačnu poruku i način njihovog iščitavanja, već su određeni kodom na osnovu kog će biti analizirani. U krajnjoj liniji „grad oživljava kroz dramu jukstapozicije” različitih kodova (Bogdanović, 1994:17). U kontekstu ovog istraživanja, uporedo su proučavani sledeći kodovi (spisak ovih kodova ni u kom pogledu nije konačan i mogao bi se na više načina proširivati):

- prostorni, koji reflektuje vidljivost, značaj, pristupačnost i način ostvarivanja komunikacije u pojedinim delovima grada, kao i odnos centra i periferije;
- istorijski, koji ukazuje na razvoj grada,
- opšti demografski (gustina naseljenosti, veličina opština, stepen obrazovanja, migracije), s tim što, za potrebe ovog rada, nije bilo potrebno praviti detaljnu demografsku analizu stanovništva;
- socio-ekonomski, određen različitim socijalnim stratimima stanovnika i cenom kvadratnog metra stambenog prostora u pojedinim kvartovima,
- ideološko-kulturni, određen reprezentativnošću pojedinih zona i ulica pojedinačano i njihovim uzajamnim hijarhijskim odnosom, kao i specifičnim kulturnim značenjem koje im je pridodato (kontekstom, prisustvom naročitih objekata i institucija, samim nazivima ulica).

Prvi popisi ulica Beograda sežu iz druge polovine XIX veka. Tako su u spisku ulica iz 1864. godine (Uprava Grada Beograda, kutija 800, predmet 227/1864, Istorijski arhiv Beograda) navedeni nazivi 123 ulice, među kojima najviše ima imena po naseljima, toponima i prema zanatima, a među njima dve ulice imaju ženske nazive (Devojačka i Ljubičina) (1.6%). Ovo je ujedno i najstariji spisak naziva ulica, koje su dodeljene na osnovu odluke Miloša Obrenovića o imenovanju ulica. Sredinom XIX veka Beograd je imao strukturu čaršije, izraženu kroz linearne centre okružene nepravilnim sokacima. U Beogradu tog vremena postojalo je četrdesetak mahala od kojih do danas ništa više nije ostalo, jer je izgradnja Beograda sa današnjim položajem ulica počela posle odlaska

Turaka usvajanjem prvog regulacionog plana Beograda 1867. godine (izgradnja ortogonalne ulične mreže od današnjeg Trga Republike do Kalemegdana po nacrtu Emilijana Josimovića)⁵. Beograd se u tom periodu širi i menja po evropskim uzorima, a već krajem XIX veka dolazi i do prvih krupnijih izmena naziva ulica. Do danas je sačuvano 34 naziva ulica koje su postojale u spisku iz 1872⁶, kao i svega oko desetak građevina podignutih uglavnom u XIX veku⁷, sa izuzetkom Bajrakli džamije, podignute još 1690. godine (Radojević, 1966). U krajnjem ishodu, Beograd danas sadži samo fragmente stare arhitekture i te zone predstavljaju najuglednije zone Beograda.

Beograd se istorijski veoma brzo širio, najvećim delom zbog doseljavanja stanovništva. Sa izuzetkom perioda kada se ratovalo (balkanski ratovi, I i II svetski rat), stanovništvo Beograda se neprekidno uvećavalo. Već krajem XIX veka broj stanovnika u Beogradu se utrostručio u odnosu na sredinu veka, a posle II svetskog rata dolazi do rapidne ekspanzije i teritorijalnog proširenja grada. U periodu od 1991–2002. stanovništvo Beograda prestaje da se obnavlja putem prirodnog priraštaja, već na osnovu migracija, najvećim delom prisilnih i vezanih za izbeglištvu. Najveći broj izbeglica se naselio u Zemunu. Međutim, kako je u tom periodu veliki i odliv stanovništva, Beograd se u navedenom periodu ne proširuje istim tempom kao u prethodnim decenijama (Rašević, 2006). Od kraja XIX veka do danas stari deo Beograda, planski izgrađen nasuprot orijentalnoj nepravilnoj mreži, nadograđivao se kombinacijom ortogonalnog (Stari Grad), radialno-kružnog (Slavija, Auto-komanda...) i urbanističkog mrežnog sistema karakterističnog za Novi Beograd (Bogdanović, 1994:11), pridružujući vremenom seoska naselja prigradskoj i gradskoj zoni, tako da današnja teritorija Beograda predstavlja izrazito heterogenu strukturu ulične mreže.

Krajem XIX veka Beograd je već bio podeljen u nekoliko kvartova: Varoški, Palilulski, Terazijski, Vračarski, Savamalski i Dorćolski. U toku prve tri decenije XX veka, broj kvartova se povećao na 14 i zatim, do 1935., na 17. (Leko, 2003:18).

Do 2010. godine Beograd je bio podeljen na 17 opština, od kojih je 10 bilo svrstano pod gradske (Voždovac, Vračar, Zvezdara, Zemun, Novi Beograd, Palilula, Rakovica, Savski venac, Stari grad, Čukarica) a 7 pod prigradske opštine (Barajevo, Grocka, Lazarevac, Mladenovac, Obrenovac, Sopot, Surčin). U analizu ulica koje je ovde izvedena bile su uključene opštine koje su u to vreme potpadale pod gradske.

Posmatrano prema površini koju zauzima, najveću opštinu čini Palilula (444km²), a najmanju Vračar (3 km²). Prema popisu iz 2002. godine, najbrojniju opštinu predstavlja Novi Beograd (217.773 stanovnika), a najmanju po broju stanovnika Stari Grad (20.390). Međutim, upravo u opštini Stari Grad (7934 st/km²),

5 <http://www.novosti.rs/vesti/beograd.74.html:332181-Beograd-Ulice-stare-140-godina>

6 To su: Knez Mihailova, Balkanska, Vase Čarapića, Dositejeva, Dobračina, Kneza Miloša, Kraljevića Marka, Cara Dušana, Pop Lukina, Delijska, Kralja Milutina, Kosovska, Kondina, Cetinjska, Zetska, Uzun Mirkova, Srebrenička, Rajičeva, Vladetina, Lomina, Solunska, Višegradska, Skadarska, Simina, Prizrenska, Hilendarska, Velike Stepenice i Visoka u Zemunu. Imena nisu menjana ni Obilicevom, Kosančićevom, Topličinom i Zelenom vencu.

7 Bajrakli džamija, Šejk Mustafino turbe, Licej, Kafana „Kod ?”, Konak kneginje Ljubice, Konak Kneza Miloša, Topčiderska crkva, Knez Milošev amam, Saborna crkva, Rektorat Beogradskog univerziteta i Narodno pozorište.

kao i na Vračaru (19462 st/km²), gustina naseljenosti je najveća, dok je na Paliluli, opštini koja obuhvata najveću površinu, gustina naseljenosti najmanja (348 st/km²).

Svaka opština predstavlja u demografskom i kulturološkom smislu specifičnu celinu. Stari Grad i Vračar predstavljaju staro jezgro Beograda i simbolišu „autohtone” Beograđane i urbanu kulturu u pravom smislu reči. Zbog velike gustine naseljenosti, veoma male površine i ograničenih mogućnosti stambene gradnje u njima, u ovim opštinama je najmanja mogućnost velikog priliva stanovništva sa strane. Sve druge gradske opštine imaju svoj centralni i periferni deo koji je tokom više decenija proširivan. Između centra i periferija opština postoji velika razlika. Njihov centralni deo gravitira prema starom centru grada, dok periferni predstavlja prostor novogradnje, nicanja novih naselja ili zonu prelaska u prigradsko i seosko područje Beograda. Neke od opština (Voždovac) imaju delove koji i formalno ne spadaju u gradsku zonu Beograda. Neki delovi perifernog Beograda više liče na sela (npr. Mali mokri lug, delovi Borče itd.), dok neki predstavljaju naglašeno urbane zone nastale novogradnjom (npr. delovi Zemuna, Petlovo brdo, Vidikovac). Ukoliko se Palilula uzme kao primer, krug koji se završava sa Karaburmom bi predstavljao sastavni deo njenog centralnog dela, dok bi zone preko Dunava, Borča, Kotež, Krnjača, predstavljale periferiju opštine, formiranu hibridnim spajanjem seoskog i gradskog okruženja, vidljivog do danas u strukturi rasporeda ulica, vrsti objekata, načinu i obimu izgradnje infrastrukture (nepotpun kanalizacioni sistem i razučena „divlja” električna mreža) i u visoko zastupljenoj nelegalnoj stambenoj gradnji, kao i u nazivu samih ulica⁸. To se odnosi i na produžetak Karaburme prema Višnjici sa one strane Dunava koja čini centralne zone i opštine Beograda. Dok je Višnjička banja tipičan primer suburbanog prostora, u Višnjici, koja se u kontinuitetu nadovezuje na nju, u velikoj meri je zastupljena seoska struktura i način gradnje objekata. U tom smislu je u analizi distribucije ulica u Beogradu opravdano praviti razliku između centralnih i perifernih delova opštine, jer je razlika između njih najčešće ogromna.

Najznačajniji i najstariji kulturni spomenici i zadužbine Beograda smešteni su u starom delu grada (opštine Stari grad i Vračar) ili u širem centru grada koji, uz starogradske opštine u celini, obuhvata centralne delove nekoliko opština – Zvezdare, Savskog venca, deo Čukarice i Voždovca. Delovi grada u kojem su locirane rezidencije stranih zemalja, ambasade i konzulati takođe su skoncentrisani u starom delu grada i na teritoriji opštine Savski venac.

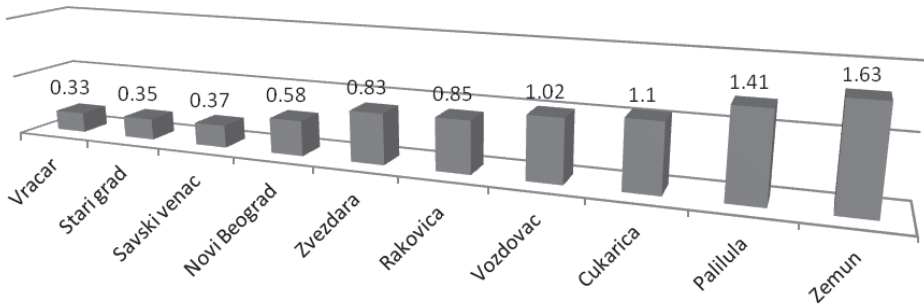
Takođe, razlike se vide i po tome što je nivo obrazovanja znatno viši kod stanovništva centralnih gradskih opština. „Najviše sugrađana sa fakultetskom diplomom ima (u realnim brojevima) u najmnogoljudnijem Novom Beogradu, gotovo 40.000 žitelja, dok procentualno, najviše visokoobrazovanih ima na Vračaru. Svaki treći stanovnik ovog kraja završio je fakultet”⁹

8 Tako se, npr. u Borči mogu naći jedne pored druge ulice poput Ul. Bele Bartoka, koju seče Ciglana, ili DIznijeva, koja izlazi na Ul. Save Mrkalja (srpskog krajiškog prosvetitelja sa kraja 18. i početka 19. veka). Kao primer se može navesti i Ul. Valjevskog odreda, koja je deo čitave mreže ulica koje su dobile nazive po događajima, osobama ili ratnim formacijama vezanim za II svetski rat i ideale narodnooslobodilačke borbe, dok se centralnoj zoni te mreže nalazi, među ostalima, i uličica Pabla Pikasa...

9 <http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/Nepismeni-prednjache-u-Obrenovcu-i-Zemunu.lt.html>

Tabela 1. pokazuje broj nepismenih po opštinama. Na osnovu nje se jasno vidi razlika u obrazovanju između centralnih i perifernih opština. Najveći broj nepismenih je u perifernim opštinama, odnosno, u velikim opštinama koje imaju velike periferne suburbane delove (Zemun, 1.63% ili 2.642), a najmanji u centralnim (Vračar, 0.33% ili 171).

Tabela 1. Broj nepismenih po opštinama u odnosu na ukupan broj stanovnika po opštinama (u %) (izvor: Gradski zavod za informatiku i statistiku)

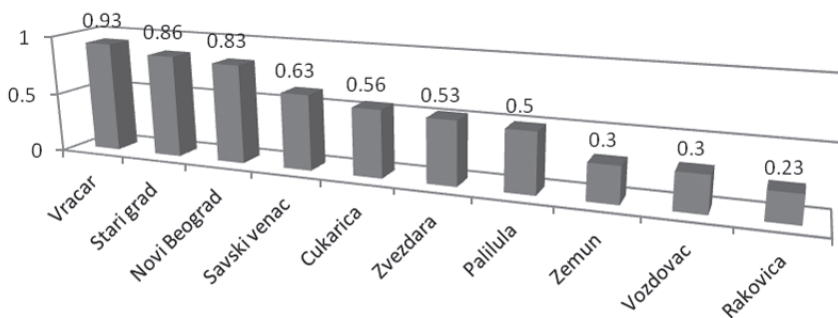

Kako po obrazovanju, tako i prema socio-ekonomskom kriterijumu, opštine predstavljaju različite stratumе. Prosečna visina plate u centralnim i srednjim opštinama (Vračar, Palilula, Stari Grad, Novi Beograd) приметно je veća nego u perifernim (u opštini Novi Beograd visina prosečne plate je najviša /47.142 rs/); u opštinama Zemun, Savski venac, Zvezdara, Čukarica, Voždovac prosečna plata je između 30 000 i 40 000 rs; u Rakovici ona je najniža /29 229/) (Gradski zavod za statistiku i informatiku i Nacionalna služba za zapošljavanje, podaci za avgust 2013.)

Ove razlike se mogu pratiti i na osnovu razlike u ceni kvadratnog metra stambenog prostora. U avgustu 2013. godine najskuplje je bilo kupiti stan u Starom gradu (3000–3300 €/m²), a najjeftinije u Rakovici (najviše do 1100 €/m²).

Koristeći ova tri elementa (prosečni stepen obrazovanja, prosečnu visinu plate i prosečnu cenu stambenog prostora po kvadratnom metru) za formiranje indeksa za utvrđivanje statusne pozicije i ugleda (gradskih) opština u Beogradu, opština najvišom statusnom pozicijom je Vračar (0.93), a sa najnižom Rakovica (0.23):

Tabela 2. Indeks razlike (0–1) u statusnim pozicijama i ugledu beogradskih opština

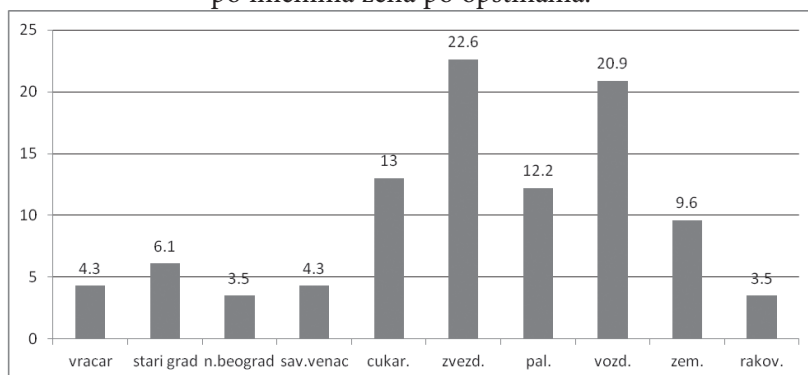
Analiza distribucije ulica sa ženskim imenima

Utvrđivanje konačnog broja ulica u Beogradu, kao i preciznog naziva za svaku od njih, u današnjim okolnostima predstavlja komplikovan zadatak, jer su nazivi ulica u poslednjoj deceniji neprekidno menjani, uz dodavanje novih naziva u blokovima u izgradnji (u periodu od 2004–2011. nazivi ulica su menjani svake godine). Stoga je redovno ažuriranje ovih podataka u zbirnim tabelama otežano, a u različitim izvorima ne postoji podudarnost čak ni u spiskovima ulica za istu godinu. Rezultat toga je da vrednosti do kojih se može doći numeričkom analizom, kao i kvalitativnom analizom raspoloživih podataka predstavljaju približne vrednosti i opise, pri čemu se mogu očekivati odstupanja prilikom korišćenja različitih vrsta izvora podataka. U analizi koja je prezentovana u ovom radu, kao osnovni izvor za popis ulica, njihovu distribuciju, veličinu i naziv korišćen je turistički atlas Beograda iz 2010. godine (autora Gorana Jovanovića, u izdanju Intersistema, Beograd) koji sadrži plan Beograda (u srazmeri 1:15 000) sa odgovarajućim legendama, popis ulica po naseljima, plan saobraćaja i turističko-ekonomske informacije. Kao pomoćno sredstvo za utvrđivanje broja ulica po opštinama korišćeni su podaci Turističkog saveza Beograda¹⁰. Kako ne postoji potpuno poklapanje u podacima čak ni u ova dva izvora, podatke iznesene u ovom tekstu potrebno je uzeti kao relativno precizne, ali ne i sasvim precizne, kao što je moguće i da izvestan broj ulica danas nema više imena koja je imao kada je nastao atlas (2010.) na osnovu koga je vršena analiza.

Prema tom spisku, u Beogradu unutar gradskih opština, odnosno, gradskih delova gradskih opština (budući da deo gradskih opština obuhvata zone Beograda koje se ne smatraju gradskim zonama, kao npr. Kaluđerica ili Batajnica) postoji 2631 ulica, od kojih je tek 115 (4.37%) dobilo naziv po ženama ili ženskim mitskim likovima.

Najveći broj ovih ulica nazvanih po ženama distribuisan je u opštinama srednje statusne pozicije i ugleda (Čukarica, Zvezdara, Palilula, Voždovac) (**tabela II**)

(Tab. II) Pregled distribucije ulica nazvanih po imenima žena po opštinama.

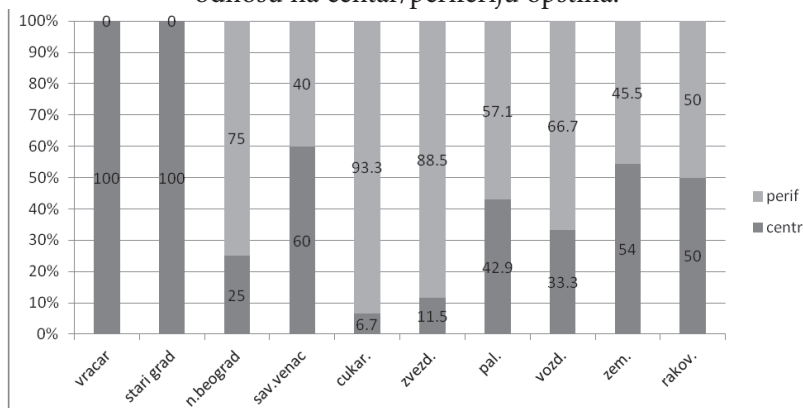

Od ukupog broja ulica nazvanih po ženskim imenima, najveći broj čine male i najmanje ulice (73%), daleko manji broj čine ulice srednje veličine 18.3%,

10 http://www.bg-info.org/saobraćaj_u_beogradu/d176/spisak_ulica_po_opstinama

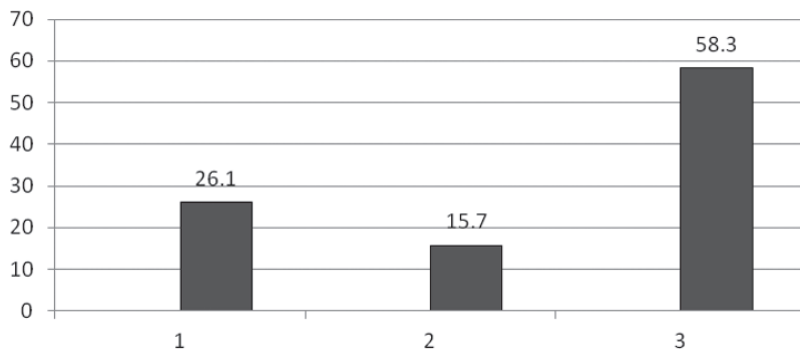
a najmanje ih je u velikim i najvećim ulicama – 8.7% (to su ulice: Dragice Končar, Jovanke Radaković, Kraljice Marije, Ljubice Luković, Ljubice Bobić, Marijane Gregoran i Mis Ibijeve). Od ukupnog broja ulica nazvanih po ženskim imenima, 63% zauzimaju periferne pozicije unutar opština, a 36.5% centralne (**tab III**). U onim opštinama u kojima su najzastupljenije, ulice nazvane po imenima žena su vidljivo na perifernim lokacijama opštine.

(Tab III) Distribucija ulica nazvanih po imenima opština prema položaju u odnosu na centar/periferiju opština.

Međutim, najilustrativniji pokazatelj njihovog marginalnog položaja je što je čak 26.1% od ukupnog broja ulica nazvanih po imenima žena, u kategoriji slepih ulica, dok dodatnih 15.7% spada u red malih perifernih ulica koje se nadovezuju direktno na slepe ulice. To znači da je gotovo pola (41.8%) ulica nazvanih po imenima žena smešteno u naglašeno marginalnim zonama ulične mreže, koje nisu komunikativne, reprezentativne i predstavljaju zone grada u kojima se odvija samo privatni život. (**Tab IV**)

(Tab. IV) Udeo slepih ulica u ukupnom broju ulica nazvanih po ženama
(1-slepe ulice, 2-ulice koje se direktno nadovezuju na slepe,
3- ulice koje nisu slepe)

Po nazivima ulica mogu se pratiti kolektivni obrasci i državna politika izgradnje lika zaslužne žene. Najveći broj ulica nosi naziv učesnica NOB-a (38%),

zatim književnica i umetnica (25%), vladarki (17%), a najmanje je predsednica država i visokih državnih funkcionerki, kao i naučnica i sportistkinja (po 1%). Istovremeno, to je i najilustrativniji prikaz sfera kroz koje su se žene probijale u javni život. Dok su svi nazivi vezani za učesnice NOB-a uvedeni posle II svetskog rata, reflektujući tadašnju promenu ideologije i istovremeno otvaranje društvenog prostora za emancipaciju žena, većina naziva vladarki (neki od njih su ukinuti krajem II svetskog rata) uvedeni su ili su ponovo uvedeni posle 2001. godine, sa novom smenom ideologije, pri čemu je jedan broj ulica koje su nosile nazive učesnica NOB-a preimenovan. U poslednjem talasu menjanja naziva ulica (od 2004. godine do 2011. godine) uveden je znatan broj imena po književnicama, umetnicama i po gotovo zaboravljenim dobrotvorkama. Ovaj poslednji talas promene naziva ulica reflektuje pre svega život buržoaske srednje i više srednje klase u Srbiji 19. veka i izražava buržoasku ideologiju i koncept kulture, koji su ponovo postali vidljivi na početku 21. veka i pojavljuju se u funkciji učvršćivanja i izgradnje buržoaskog identiteta u Srbiji danas.

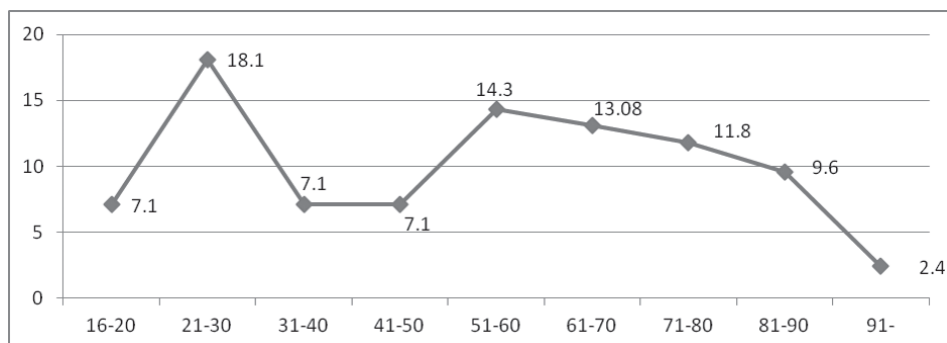
Većina učesnica NOB-a po kojima su nazvane ulice u Beogradu poginula je u toku II svetskog rata. Samo retke među njima (Spasenija Cana Babović, Bosa Cvetić) preživele su rat i preuzele značajne državne funkcije u posleratnoj socijalističkoj Jugoslaviji. Čak 75.2% žena u kategoriji učesnica NOB-a, koja se, sudeći po nazivima ulica, smatra još uvek sferom u kojoj su žene najviše doprinele srpskom/jugoslovenskom društvu (NOB) nisu doživele svoju 31. godinu, a čak 90.7% poginulo je pre navršene četrdesete godine. Najveći broj njih stradao je u stravičnim mučenjima, u oružanim probojima, od ratnog tifusa ili u koncentracionim logorima. Njihove zasluge uglavnom ne proizlaze iz njihove visoke hijerarhijske pozicije (u partizanskim strukturama i strukturama pokreta otpora), koliko su vezane za ogromne lične žrtve koje su podnele u toku rata, a ugled i status su stekle posmrtno. Na sledećoj tabeli (**tab V**) može se videti da je njihov udeo u ukupnom broju zazlužnih žena po kojima su beogradske ulice dobile imena najveći. Takođe, od ukupnog broja žena po kojima su beogradske ulice dobile ime, više od polovine (55.9%) završilo je život nasilnim putem, odnosno, pogibijom, a ne od bolesti ili starosti.

Slika 2. Radmila Jović, najmlađa među poginulim ženama komunistima i učesnicama NOB-a po kojima su beogradske ulice dobile imena

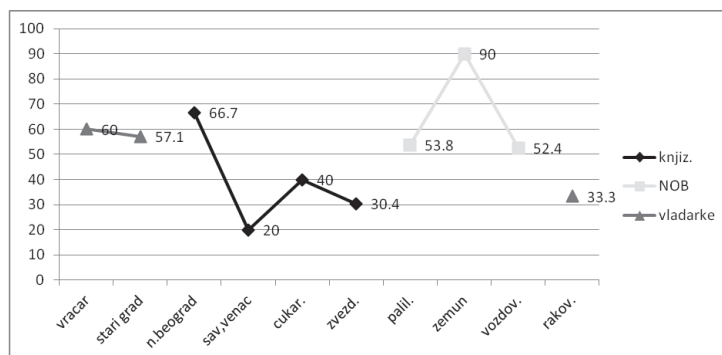
Radmila Jović (1926–1942) rođena je u Leskovcu, bila je učenica IV ženske beogradske gimnazije. Članica SKOJ-a i diverzantkinja. Streljana je u loguru Banjica 5. marta 1942. godine. Fotografija je preuzeta iz monografije „Feminominalni Beograd” (AŽIN, 2006). Po njoj je ime dobila jedna od najmanjih slepih ulica u Kumodražu.

(Tab. V) Prosečni životni vek žena
po kojima su ulice u Beogradu dobile imena (u%)

Posmatrano po opštinama, primetno je da distribucija naziva ulica sa određenom pravilnošću prati status i ugled opštine – u dve najrepresentativnije stare beogradske opštine, odnosno, na Vračaru i u Starom gradu, najveći procenat ulica koje nose ženska imena pripada vladarkama, kraljicama, knjeginjama, odnosno, pripadnicama najviših slojeva srednjovekovne i novovekovne srpske države (60% na Vračaru i 51.1% u Starom gradu), dok na opštinama sa nižim statusom (Zemun, Voždovac, Palilula) najviše ima ulica sa imenima učesnica NOB-a, odnosno, pripadnica radničke klase (Palilula 53.8%, Zemun čak 90% i Voždovac 52.4%) (**tab VI**). U opštinama srednjeg ugleda i statusa prevladavaju imena po književnicama i umetnicama – pripadnicama srednje klase. Izuzetak predstavlja Rakovica, kao opština sa najnižim statusom, u kojoj, pored ulica po imenima književnica (33.3%) podjednak broj nosi i nazive srpskih vladarki (33%). U ovoj opštini danas nema ni jednog naziva ulice po učesnicama NOB-a, a to je opština u kojoj je najviše ulica promenilo ime od 2002. godine, te može poslužiti kao egzemplarni primer promene simboličkog ideološkog samopredstavljanja Beograda u duhu izmišljanja tradicije. Kada govori o izmišljanju tradicije, Hobsbom naglašava, kao što je već rečeno u uvodu, da ona najčešće nema jasnu istorijsku vezu sa događajima i simbolima pomoću kojih se uspostavlja. Naime, Rakovica je jedna od najnerazvijenijih beogradskih opština. Naglašenim davanjem imena ulicama po velikim srpskim vladarima, simbolički se konstruišu status, poreklo i kulturno nasleđe opštine (koja je prethodno sadržala veliki broj ulica po učesnicama NOB-a) i time nastoji podići njen opšti ugled i pozicija u novom društvenom poretku, unutar kog je ona realno znatno osiromašena tokom prethodnih godina (zatvaranje fabrika, povećanje broja nezaposlenih, veliki broj mobilisanih, poginulih i invalida nakon ratova 1991–9...).

(Tab. VI). Distribucija najučestalijih naziva ulica prema opštinama (po vladarkama, književnicama/umetnicama i učesnicama NOB-a)

Među nazivima ulica po vladarkama ili po ženama na visokim pozicijama u srednjovekovnoj srpskoj državi, pet sadrži samo imena, bez ikakve titule (Oliverina, Zorina, Simonidina, Teodorina, Jefimijina ili sa prefiksom „baba”, kao Baba Višnjina). Sve ove ulice su mahom u grupi najmanjih ulica u Beogradu, dve među njima su slepe ulice, a povrh toga, dve se nadvezuju na slepe ulice, što podjednako kao i u slučaju prethodne dve govori o njihovoj potpuno marginalnoj poziciji u strukturi ulične mreže Beograda. Paradoksalno je što su to bile žene, ćerke ili majke doslovno najznačajnijih vladara u istoriji Srbije: Olivera je bila ćerka kneza (popularno poznatijeg kao „cara” Lazara) i knjeginje („carice”) Milice i žena sultana Bajazita I u vreme ključnog zaokreta u istoriji srednjovekovne srpske državnosti, vezanog za Kosovsku bitku. Tragična sudbina princeze Olivere, koja je bila primorana da se uda za turskog sultana i tako sklopi savez Srbije sa državom koja je bila uzrok velikog srpskog poraza i pogibije njenog oca, jedan je od reprezentativnih primera specifično „ženske” istorije. To je istorija koja ostaje ne samo nevidljiva i potcenjena (smatra se da je princeza Olivera bitno doprinela relativno dobrom statusu Srbije u to vreme pod vlašću Turske), već i prezrena. Deo velikih istorija, koje su *par excellance* mitološke priče, obično je ispunjen „mračnim mestima” koja je potrebno učiniti što nevidljivijim, jer se ne uklapaju u sliku o veličanstvenim mitskim pobedama i mitskom značaju jednog naroda. Istorijski nosioci tih mračnih mesta veoma često su žene. Kada su vladarke u pitanju, one, pre svega svedoče o mitu o „čistoj” srpskoj naciji u celini. Najveći broj srpskih kraljica iz tog vremena uopšte nisu Srkinje, kao što i, sledstveno tome, najzapamćeniji i najveći srpski vladari u istoriji Srbije nisu dvostrukog srpskog porekla, te u onom osnovnom biološkom smislu na kome se grade nacionalistički mitovi o poreklu nacije, zapravo uopšte nisu Srbi. Pored toga što je popularna nacionalna istorija prepuna mizoginih interpretacija uticaja koji su ove srpske kraljice imale na svoje muževe, njihov značaj u simboličkoj predstavi o konstituisanju srpske nacije i njene srednjovekovne veličine umanjen je kada je reč o pozitivnom uticaju, jer se on direktno može interpretirati kao „strani” uticaj na jezgro autohtonih vrednosti srpske kulture, za koju „treba” da budu zaslužni Srbi. Takođe, ove žene su često deo nereprezentativnih strana srpske istorije

(vezanih za ocebistva, oslepljivanja dece, sklapanja brakova između staraca i osmogodišnjih devojčica, sklapanje brakova sa neprijateljima, poništavanje serije crkvenih brakova, periode života knezova i kraljeva kada oni to još nisu bili i koji su vezani za konfliktnu i nereprezentativnu borbu za vlast.) U distribuciji naziva ulica u uličnoj mreži Beograda, to se odražava kao nesrazmerna razlika u reprezentativnosti ulica pripadnih ovim ženama i njihovim supruzima, sinovima ili očevima. Tako, dok je Oliverina ulica tek manja periferna ulica na Zvezdari, ulica Cara Lazara (Oliverinog oca) je centralna ulica u opštini Stari grad, koja je po svom izgledu i okruženju reprezentativna za Beograd i Srbiju u celini. Drugi slučaj je knjeginja Zora, koja je bila ćerka kralja Nikole i žena kralja Petra Karađorđevića, ali u celokupnom periodu njihovog zajedničkog života, njen suprug je bio „samo” knez. Knjeginja Zora umrla je u 26. godini na porođaju petog deteta, ne doživевši da on postane kralj. Dok je Zorina ulica jedna od najmanjih perifernih uličica na Čukarici, ulica Kralja Petra I je jedna od najreprezentativnijih ulica u starom delu Beograda, koja se nalazi uz Kalemegdan i u kojoj se nalaze neke od najznačajnijih istorijskih građevina i objekata vezanih za istoriju Beograda, kao i Srbije. Ulica Baba Višnje po svom pučkom nazivu može zavesti neobaveštene da je reč o nekoj marginalnoj ličnosti. „Baba Višnja” je zapravo bila rodonačelnica dinastije Obrenović, majka kneza Miloša. Međutim, kao i u slučaju Olivere (koja je za života bila ćerka najznačajnijeg srpskog vladara, sestra jednog od najznačajnijih srpskih despota i supruga sultana, a ipak se pominje bez ikakve titule, i njen život predstavlja deo „nevidljive” istorije – to je žena koja je još u ono vreme imala dva braka, pri čemu je Miloš bio jedan od sinova, čak ne iz prvog, već iz iz drugog braka koji se u vreme pre nego što je postao knez izdržavao trgovinom stokom u čemu su mu pomagala starija polubraća iz Višnjinog prvog braka, što nije reprezentativno za izgradnju mitologizovane slike o osnivaču najmoćnije srpske dinastije. Dok je Baba Višnjina ulica slepa jednosmerna ulica u centru Vračara, ulica kneza Miloša je najreprezentativnija ulica u kojoj se nalaze rezidencije stranih zemalja, ambasade i konzulati u Beogradu, jedna od glavnih saobraćajnica i predstavlja lokaciju na kojoj su smešteni ključni sektori i ministarstva državne uprave i odbrane.

Kraljica Teodora, po kojoj jedna od ulica nosi ime „Teodorina” bila je žena kralja Stefana Uroša III Dečanskog i majka cara Dušana. Zajedno sa svojom decom i oslepljenim prestolonaslednikom Urošem (kog je oslepeo njegov sopstveni otac Stefan Uroš II Milutin) gotovo deceniju je provela u izgnanstvu. Teodora je takođe deo mračne, ali epohalno značajne istorije Srbije. Nakon pobune protiv oca, Uroš je sa porodicom bio progнан u Carigrad, pod okrilje njenog oca, gde je Stefan Uroš našao utočište sve do Milutinove smrti, kada se, tek kroz borbu za presto, vratio u Srbiju. Dok je ulica Cara Dušana jedna od najvećih ulica u najužem centru Beograda, Teodorina ulica je slepa uličica među najmanjim perifernim ulicama na Zvezdari (u Velikom Mokrom Lugu, na granici sa opštinom Grocka). Slična analiza bi se mogla primeniti i na Simonidinu ulicu, nesrećnu srpsku kraljicu, devojčicu koja je u dobi od osam godina (po nekim izvorima, sa pet) udata za kralja Milutina, koji je tada imao 46 godina, kao njegova četvrta od ukupno pet žena. Pravoslavna crkva se ovom braku protivila i tek posle puno

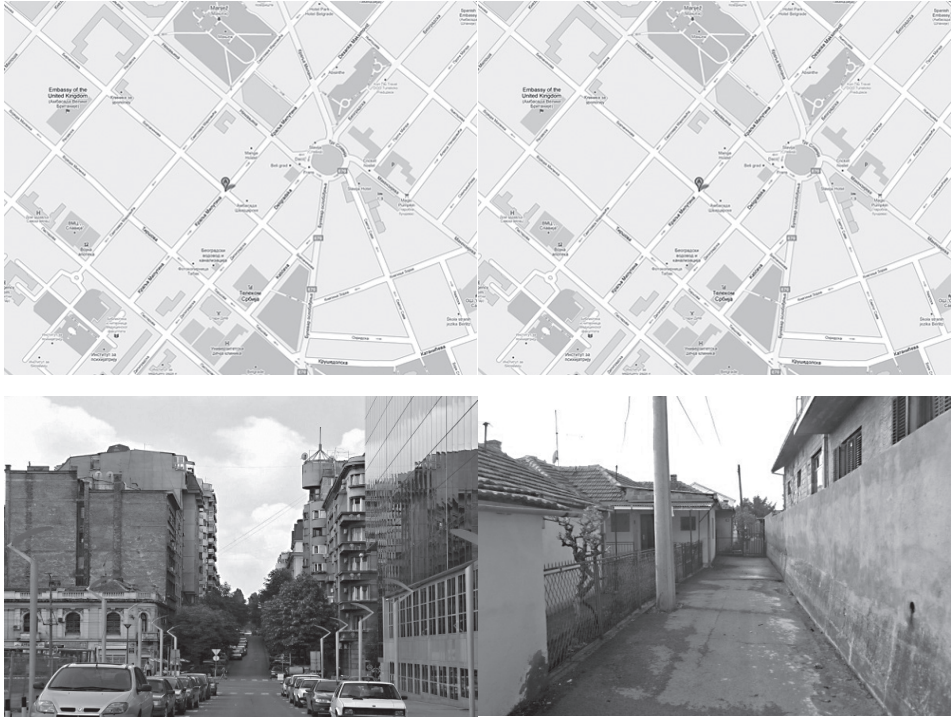
diplomatskih pregovora poništeni su prethodni Milutinovi brakovi. Simonida je, uprkos svom uzrastu, od samog početka bila predmet zavisti i mržnje. Kad je Milutin oslepeo svog sina, budućeg kralja Stefana Dečanskog, mnogi su u tome videli njen uticaj, mada je ona tada imala svega 17 godina¹¹. Simonida se veoma rano zamonašila i veći deo života je provela kao monahinja. Simonidina ulica je jedna od najmanjih slepih perifernih ulica/sokaka u Malom mokrom lugu, a po svojoj veličini i položaju slična je Jefimijinoj (koja se nadovezuje na jednu slepu ulicu), koja je naziv dobila po srpskoj plemkinji na dvoru carice Milice, poznatoj kao prvoj srpskoj pesnikinji, kao i po svojoj tragičnoj životnoj sudbini i učešću u jednom od najkritičijih vremena u istoriji Srbije uopšte¹². Za razliku od Simonidine ulice, ulica Kralja Milutina, njenog supruga, jedna je od centralnih reprezentativnih ulica u neposrednoj okolini Slavije (sl. 3). Milutin je bio vladar osvajač (nasuprot popularnoj mitologizovanoj slici o istoriji Srbije kao neosvajačkoj) koji je pri tom oslepeo svog sina i sklopio pet različitih brakova tokom života, uključujući i najneprikladniji brak sa devojčicom Simonidom¹³, ali je zapamćen kao reprezentativno ime srpske istorije, i sledstveno tome dobio je jednu od centralnih ulica u centru Beograda. Sa druge strane, Srbija stvarno nema puno razloga da se seća srpske kraljice Simonide, kako zbog kratkoće vremena tokom kog je bila vladarka, tako i zbog činjenice da njen život najilustrativnije otkriva nek od mračnih strana srpske istorije koje narušavaju mitologizovanu sliku o naciji (osvajačku istoriju Srbije prema kojoj postoje dvostruki standardi u kolektivnom sećanju, kompromitujuću istoriju Srpske pravoslavne crkve, porodična ubistva i neprikladne brakove u istoriji srpskih dinastija)

11 <http://www.stil-magazin.com/clanak/broj-40-1-oktobar-2007/vladarka-bez-detinjstva>

12 Simonidina ulica u Malom mokrom lugu još uvek nema istaknutu tablu sa nazivom, jer je iz Gradske uprave Beograda nikada nisu postavili. Stanari ovog sokaka spore se sa stanarima paralelnog sokaka koji zapravo nosi ime Josipa Kolundžića. Stanovnici obe uličice pretenduju na naziv po Josipu Kolundžiću, navodno zbog toga što je prema urbanističkom planu Beograda za ulicu Josipa Kolundžića planirana u budućnosti bolja urbanistička pozicija i produžetak ka većim poprečnim ulicama, što bi podrazumevalo i bržu izradnju uličnog osvetljenja, sa kojim u ovom momentu ne raspolaže ni jedna od njih. Kada sam u Simonidoj ulici (praveći fotografiju ulice koja je priložena u ovom tekstu, /4/6/2014/) proveravala da li se nalazim u pravom sokaku, stanovnici Simonidine ulice su mi rekli da je njihova ulica ulica Josipa Kolundžića i uputili su me u paralelni sokak kod komšija sa kojima su u svađi, a iz tog sokaka su me vratili u gornji objasnivši mi da iz gornjeg sokaka samo ne priznaju da je to njihova ulica, a zapravo jeste, te da između njih postoji spor u vezi sa tim, te da je najbolje da se rukovodim oznakama brojeva na banderama (brojevi na banderama označavaju broj svakog poprečnog sokaka od glavne ulice u vrhu, na osnovu čega se on može precizno naći na mapi i tačno utvrditi naziv svakog sokaka u nizu. Tako je nesrećna srpska princeza, sem što joj je dodeljena jedna od najmanjih neosvetljenih suburbanih uličica u Beogradu, postala čak i predmet sukoba Beograđana oko toga čija ulica neće poneti njeno ime.

13 Kralj Milutin je predstavljao veoma opasnog protivnika za Vizantiju. Čitav niz vizantijskih oblasti tokom njegove vladavine potpao je pod njegovu vlast. Car Andronik je zbog toga odlučio da sklopi savez sa njim preko političkog braka ponudivši mu za ženu svoju sestru Evdokiju. Međutim, Milutin je odbio ovu ponudu i tek kad mu je ponuđena Simonida, prihvatio je ovu nagodbu. Pravoslavna crkva je bila protiv ovog braka, ne toliko zbog razlike u godinama, već zbog toga što je kralj Milutin iza sebe imao već nekoliko brakova, ali je na kraju poništila sve Milutinove prethodne brakove, kao što će kasnije poništiti i brak sa kraljicom Simonidom (<http://www.stil-magazin.com/clanak/broj-40-1-oktobar-2007/vladarka-bez-detinjstva>).

Sl. 3 Uporedni topografski i vizuelni prikaz ulica kralja Milutina i Simonidine
Ulica kralja Milutina Simonidina ulica

Posmatrajući raspored naziva ulica prema strukturi ulične mreže, u tri najzastupljenije kategorije (vladarkе, učesnice NOB-a i književnice i umetnice) postoji pravilnost u njihovoj distribuciji prema položaju ulice u odnosu na centar/periferiju opštine kojoj pripadaju. Najveći procenat ulica nazvanih po književnicama i umetnicama (60%) smešten je u perifernim ulicama, kao i onih nazvanih po učesnicama NOB-a (71.1%), dok je nešto više od polovine ulica nazvanih po vladarkama smešteno u centralnim delovima opština (52.9%).

Od ukupnog broja ulica nazvanih po ženama, u sve tri najzastupljenije kategorije, najveći broj ulica, i kad je reč o književnicama i umetnicama (84%), kao i učesnicama NOB-a (63.2%) i vladarki (64.7%), spada u kategoriju manjih i najmanjih ulica. Samo dve među najvećim ulicama u centralnoj zoni Beograda nosi ime žena, Ulica Kraljice Natalije i Ulica Kraljice Marije.

✱

Ulična mreža Beograda predstavlja pogodan okvir za analizu unutar koje se socijalni prostor prevodi u tekst. Analizirana kao sociološki tekst, ona jasno ukazuje na distinktivne implicitno ugrađene razlike u distribuciji moći i ugleda u socijalnoj organizaciji prostora na rodnoj osnovi i na veoma specifičan i ilustrativan način govori o istoriji, otvarajući prostor, naročito kroz periferne ulice Beograda,

kao i kroz dinamiku promena naziva ulica, za iščitavanje više istorija i izmišljenih tradicija unutar jedinstvene i ulepšane, na mitovima konstruisane nacionalne srpske istorije. Unutar te mitologizovane istorije, pokazuje se, pre svega, da se kao najzaslužnije žene u srpskoj istoriji pamte one koje su umrle nasilnom smrću, podnevši teške žrtve, i koje su usled toga imale kratak životni vek.

Istovremeno, distribucija ulica koje su imena dobile po ženama ukazuje na njihovu nisku zastupljenost i na njihovu marginalnost – to su mahom periferne, manje ulice, koje su u znatnom procentu čak slepe. Istovremeno, dinamika promena naziva ulica u poslednjoj deceniji vodila je defavorizovanju imena iz NOB-a i afirmisanju istorijskih likova žena iz XIX veka, izražavajući kroz to na direktan način promenu ideologije i potrebu klasa i slojeva koji danas nastoje da učvrste svoj društveni položaj i uticaj za promenom slike o istoriji u funkciji sopstvenog legitimizovanja.

Literatura:

- Beograd – atlas Beograda* (ur. Jovanović Goran) (2010), Intersistem, Kartografija, Beograd
- Bogdanović Ružica (1994): *Ulična mreža i tipovi ulica Beograda*, Univerzitet u Beogradu, Saobraćajni fakultet
- Čirić Darko, Stanić Biljana, Tomić Vladimir (2008): *Vreme ulica – politika na javnim prostorima Beograda u XX veku*, Muzej Grada Beograda
- Davidović Radivoje (2010): *Od Daviča do Čelebinovića – ulice beogradskih Jevreja*, Čigoja; Beograd
- Domosh Mona, Seager Joni (2001): *Putting Women in Space*, The Guilford Press, New York, London
- Feminominalni Beograd* (2006), AŽIN, Beograd
- Fraser Nancy (1990): „Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy”, *Social Text*, No.25–6, pp.56–80
- Habermas Jürgen (1991 /1962/): *Transformation of the Public Sphere – An Inquiry into Category of Bourgeois Society*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- Hobsbom Erik, Terens Rendžer (2001): *Izmišljanje tradicije*, Biblioteka XX vek, Beograd
- Istorijski arhiv Beograda (2013): *Vekovi Beograda IX-XX vek* (elektronsko izdanje), Beograd, Ljubljana
- Leko Milan (2003): *Beogradske ulice i trgovi 1872–2003*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Jiriček Konstatin (2006): *Istorija Srba – Politička istorija do 1537. godine*, Pi.press, Pirot
- Mijatović Boško (2009): *Dva veka Dečanske ulice*, Službeni glasnik, Beograd
- Radojević M. Danilo (1966): *Beograd i njegove ulice*, Turistička štampa Beograd
- Rašević Mirjana, Penev Goran (2006): „Demografska slika Beograda na početku 21. veka”, *Stanovništvo* (pp. 81–96)
- Rešenje o promeni naziva ulica na teritoriji gradskih opština Beograda* (2002), Republika Srbija, Grad Beograd – Gradska uprava (izvorna građa)

- Ryan Mary P. (1990), *Women in Public: Between Banners and Ballots, 1825–1880*, Baltimore: The John Hopkins University Press
- Spain Daphne (1992): *Gendered Spaces*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill and London
- Spisak izmena naziva ulica u Beogradu (1946)*, Politika, 14. april
- Становништво, национална или етничка припадност, њодаци њо насељима*, knj.1. Републички завод за статистику, Београд, фебруар 2003, ISBN 86–84433–00–9
- Становништво, њол и старост, њодаци њо насељима*, knj.2 Републички завод за статистику, Београд, фебруар 2003, ISBN 86–84433–01–7
- Становништво, њоредни њрељед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, њодаци њо насељима*, knj.9 Републички завод за статистику, Београд, мај 2004, ISBN 86–84433–14–9
- Stojanović Nikola, Janković Staka, Nedić Svetlana i grupa autora (2004–5): *Ulice i trgovi Beograda I i II*, Biblioteka Grada Beograda
- Vujović Sreten, Petrović Mina (2005): *Urbana sociologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- <http://www.skgo.org/> (pristupljeno 4/6/2014)
- <http://www.smedia.rs/vesti/vest/17808/a.html?id=17808> (Zanimljivo poreklo imena opština) (pristupljeno 26/3/2014)
- <http://www.beograd.rs/cms/view.php?id=1235> (Promene naziva ulica) (pristupljeno 26/3/2014)
- <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=880064> (Dva veka Dečanske ulice) (pristupljeno 26/3/2014)
- <http://www.011info.com/stari-novi-nazivi-ulica-beograda> (pristupljeno 26/3/2014)
- http://www.media1.rs/zivot/istorija/1360736/2497328/ULICNI_VREMEPLOV_Evo_kako_su_pre_vek_i_po_ulice_u_Beogradu_dobile_nazive_FOTO (pristupljeno 26/3/2014)
- <http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/U-osam-opshtina-plata-ne-pokriva-potroshacku-korpu.lt.html> (pristupljeno 26/3/2014)
- <http://www.ekapija.com/website/sr/page/389156/Stambeno-tr%C5%BEi%C5%A1te-u-Beogradu-dve-godine-nakon-po%C4%8Detka-krize-kvadrati-se-jo%C5%A1dr%C5%BEe> (pristupljeno 26/3/2014)
- <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Vise-stanovnika-u-11-beogradskih-opstina.lt.html> (pristupljeno 26/3/2014)
- <http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/Nepismeni-prednjache-u-Obrenovcu-i-Zemunu.lt.html> (pristupljeno 28/3/2014)
- <http://www.rastko.rs/istorija/zaduzbinari/msofronijevic2003/msofronijevic-naka.html> (pristupljeno 2/4/2014)
- <http://www.zvezdara.org.rs/o-zvezdari/stari-i-novi-nazivi-ulica.html?pismo=lat> (pristupljeno 4/6/2014)